

Kirándulás a kertzi apátsághoz Erdélyben.

Dr. Rómer Flóris Ferencztől.

1870-dik évben az erzsébetfalvai hirneves bronzlelet ügyében *Nagy-Szebenben* mulatván, megragadtam az alkalmat, miszerint ft. *Weber* Albert esperes-lelkész és Dr. *Hampel* Antal főgymnasiumi tanár urak társaságában a *kertzi* apátság romjai megvizsgálása végett a helyszínére kiránduljak és az ottani ősmaradványokról magamnak önszemlélés által némi tudomást szerezzek. Velünk levén a szászföld élő levéltára *Seivert* Gusztáv tanácsnok ur is, már utközben sokat hallottam, mi régészeti látkörömet előnyösen kiterjeszté. Így mesélé a tudós kalauz, hogy *Fenyőfalva* (*Girelsau*), mely állítólag szent Gellérdtől vevé elnevezését és *Hermány* (*Kastenholz*) közt az érdőben még több száz *halom* létezik; ezeket tudományosan felásatni és leírni* épen oly érdekes, mint constatalni, vajjon a magyar alföldi pusztákon divatban levő babona, hogy t. i. a farkasok elijesztése végett a sövényekre lófejvázakat tesznek, ugyanazon forrásból indulnak ki a néphiedelemben?

Áthatván a földött hidon *Felekre* (Freck) értünk, a hol a mai evangélikus egyház megszemlélésének, mivel épen vasárnap és az isteni szolgálat ideje volt, csak néhány perczet szentelhettem. A románstíliú kapuzat mind a két oldalon egy pár oszloppal, valamint az oszlopfejek gyöngyös inu levelei az építmény régiségéről tanuskodnak; a fölötte még fenmaradt alakok nagyon durvák, és a felismerhetlenségig elavultak. A templom eredetileg három hajóju volt, és a keleti oldalon még a kerek régi oltárfülkének nyomai lelhetők; jelenleg az oltárhely záradéka egyenes és két keskeny, felül körívbe végződő ablakkal bir. A szentélyben a bordák egyszerű vállkövekről emelkednek; a *szentségháza* kicsi és már góthizlésű. Az oltáron feltűntek a sárgaréz *gyertyatartók*, melyek mindegyike három tányéralakú diszitménynyel ékeskedik, míg a közibök és fölibök alkalmazott gombok, fehér, feketés és zöld színű *zománczczal* vannak ellátva, melyet talán az *opus transilvanicum*hoz szabad számítanunk.

Az uraság nagykiterjedésű és jó karban tartott kertjében figyelmemet leginkább igénybe vette azon, valóban regényes rész, melyen árnyékos fák között a vízzel gazdag patak keresztülfolyván zuhatagot képez és főleg azon napnak hőségében enyhítő fürdővel kínált. Maga a fürdő ószerű templomka alakjában visszahelyez bennünket ama korba, midőn az ilyen ligetek és patakok az erdei Isteneknek voltak szentelve, és ezen visszaemlékezést fokozzák a római faragványok, mint: szobrok, siremlékek, fogadmányi kövek, felirásokkal és azok nélkül, melyeket még a múlt század izlése szerint nagyjaink hirnevesb lelhelyeken összegyűjtöttek, és így kertjeikben diszitményekül alkalmazván, a köznép, főleg a mészégető

* Múlt évben már egy része az erd. szász tört. társulat felügyelete alatt országos költségenfelásatott.

oláhok vandalismusa ellen védvén, a tudomány részére megmentettek! A feliratos köveket leírja Benkő; Parnassusi időtöltés-e nyomán Mommsen, *Corpus Inscript. latin. Volum. III. 255. lapján.*

Délután *Kertzre* értünk. Megvallom, hogy az, mit itten találtam, meglepett, noha már tudós kalauzunk, *Seivert* senator sokat beszélt útközben, mi e helynek történeti és régészeti érdekes voltáról igényeimet előre fokozá.

Ezen hirneves, hajdan *czisterczyi rendű* apátságnak történelmi multjával Erdélyben sokan foglalkoztak; de még hazánkban is talált alapos monographust *Knauz* Nándorban, ki különös tiszteletből «*Kántz Lázár* esztergomi kanonok, ma czimz. püspök és *kertzi cz. apát*, mai napon pedig kanonok szomszédja iránt «*a fogaraszöldi kertzi Apátság*»-nak a Magyar Sionban 1868. 401. l. alapos tanulmányozások után egy közel kimerítő egyedírást szentelt.* Azonban archaeologiai szempontból, ezen érdekes emlékekkel, legalább tudtommal, senki sem foglalkozott, bár nézetem szerint alapos fölvételre és kiadásra igen érdemes lenne.

A történelmi részből az elkerülhetetlenül szükségeseket itten csak röviden fölemlítvén, archaeologiai jegyzeteimből e helyen annyit fogok közleni, miszerint ezen templomnak és kolostormaradványoknak érdekes voltáról olvasóimat meggyőzve, a ritka romok tanulmányozását, illetőleg fölméretését, indokolhassam.

A vallásos áramlat, mely a XI-dik századtól fogva egész Európát magával elragadta, Magyarországot is erős hullámmzásba hozá! A már kezdettől fogva a boldogságos szűznek felajánlott, s azt mint Nagyasszonyát tisztelő sz. István országába csakhamar behozattak azon szigorú szerzetes rendek, melyeknek egyik főfeladata volt a terjedelmes birtok, és a gazdag alapítványok által nagy hatalomra vergődött, és azt néha elpuhultságra és a világ élvezeteire felhasználó régibb szerzeteket eredeti rendeltetésükhöz visszavezetni. A vezeklő *czisterczyitáknak*, kik a XII-dik század elején a mindenütt elterjedt benczések szabályait követvén, valamint az együtt, monostori fegyelem alatt élő világi kanonokok-prémontréi szerzetes renddé alakuló társulatoknak magyar királyaink is alapítanak menhelyeket, melyek leginkább, a XII-dik és XIII-dik században, többnyire külföldi anyatelepitvények buzgó rajaiképen majdnem rendesen, szűz Mária pártfogása alatt és attól el is neveztetvén, a vadonokat irták, művelék és a vallást egész vidékeken terjesztették.

A mint a benczések, a hol csak lehetett, magas hegyeken telepedtek le, úgy a czisterczyiek közönségesen a völgyeket, patakok által elevenített rétes helyeket választották székhelyükül, és azokat anyakolostoruk *Clairvaux*, *Clara vallis* alakjára: *Vallis s. Mariae*, *Vallis Honesta*, *Vallis Paradisi*; vagy a forrásoktól, melyek templomaikhoz közel eredtek: *Abbatia Belae fontis*, *Abbatia de Beel trium fontium*** ; *mellei fontis*; de *Topolszka* vagy *Toplicza* stb. a hévizektől keresztelték.

De volt a fenebbieken kívül még egy más czim is, melytől a bold. szűznek szentelt zárdák elneveztettek. Azon időben midőn az *Isten anyja* iránti tisztelet oly nagy mérveket vett fel, mint a XIII-dik és XIV-dik században, már nemcsak egyes hónapokat kezdtek

* A többi kútfőket lásd *Jakab Elek* a tulsó lapon idézett munkájának végén, a 32. lapon valamint *Schmidt* cikke folytán. — *Müller Fr.* futólag említi: *Mitth. der k. k. Centralcommision in Wien*; I. köt. 39. l.

** Ennek leírását, valamint a czisterczyi rendnek lapunkban szerzett érdemeiről l. *Ipolyi Arnold* avatott tollából folyt cikkét az *Archaeol. közlemények* VI. kötete I. füzetében. — A czisterczyiták apátságairól l. *Czinár* *Monasteriologia* II. kötetét.

róla elnevezni, hanem alig volt hónap, melyben legalább egy sátoros ünnepnap nem lett volna neki szentelve. Ezen ünnepek vagy Krisztus életéből vagy a bold. szüzéből vett időszakokból vetettek, és a köznépnél az akkor divott egyházi szertartásoktól vagy a gazdaszat egyes szakaitól lettek elnevezve. Így keletkeztek a boldog asszony hava (január); a kisasszony hava (augusztus); a gyertyaszentelő b. a. ünnepe február 2-án; (Krisztus bemutatásának ünnepe, Praesentatio, Purificatio b. V.); a gyümölcsoltó b. a. márczius havában; a sarlós b. a. ünnepe júliusban; a nagyasszony napja augusztusban; a kisasszony napja szeptemberben és sok egyéb b. a. ünnepe, mint: a havi b. a.; a b. a. oltalma; a b. a. fogantatása stb.

Midőn tehát a köznépies kifejezéseket* a szent telkek elnevezéseinél halljuk, a templomok felszentelési vagy a templom védnöki ünnepeire kell gondolnunk. Azért mig, mint tudjuk, a *schavnikai apátság* a Szepességben Mária születésének ünnepén tartá bucsuját** az «*Abbatia B. Mariae Virginis de Candelis*» Magyarország határán, Neumarkt mellett «*Mariae Purificatae*» ünnepét tisztelé, mint ezt a többször idézett Czinár munkájának 84. lapján olvasni lehet.

Igy eljutottunk volna azon ponthoz, melynél az erdélyi czisztértzi apátságnak *Kerc, Kertz, Kers, Kerch, Kerech, Kirch, Kyrch, Kirtz*, sőt *Kors* stb. neve eredetéről többé kétség nem lehet*** mivel egyebet mint *Abbatia de Candelis*, vagy *de Candela*-nál alig fog tehetni.

Knauz Nándor-nak e helyen elismerést kell szavaznunk, hogy nemcsak a *biersi* apátságnak, hanem a nagyvárad-megyei kerzi apátsági czimeknek is, melyeknek semmi alapjuk nincsen, a liber regiusból való kitöröltetését, vagy ezek adományozó hatásának megszüntetését indítványozta, valamint egyáltalán az egész apátsági és prépostsági czimek lajstromát újra átvizsgáltatni és helyreigazíttatni szeretnők, hogy így végre a másolási vagy sajtóhibák által gyarapított, bár sohasem létezett egyházi méltóságok az egyházi történelem valódi alapján osztassanak ki. Erre nézve lásd azt is, mit *Ortvay T.* az *Arch. közl.* X. köt. 22. l. a *csanádi* apátságokról mond.

Nem tartanám épen nagy fáradságnak, azt, mit *Czinár Monasteriologiájának* II. köt. 120. lapján XXX-dik szám alatt igen röviden említ, (*Kőváry*, Erdély régiségeit, Pest 1852, mint meg nem bizható forrást mellőzve), *Knauz* rendszeres és alapos értekezéséből, *Jakab Elek*, Erdély egyháztörténelméhez czimzett és a «*Magyar Történelmi Tár*» XIII. kötet 20-dik és kk. lapokon kiadott dolgozatából, bővíteni és *Schmidt Vilmos*, nagyszebeni tanárnak, az 1868-diki «*Siebenbürgischer Volkskalender*» 73. és kk. ll. közlött e czimű: «*Die Cisternienser Abtei unserer lieben Frau zu den Kerzen*, Eine historische Skizze nach Urkunden», adataival kiegészítenem, minthogy azonban mindezek már meg vannak írva, és többnyire meg is egyezők, hálásnak találok a történelmi részt csak érinteni, és súlyt inkább az eddig számba sem vett elhagyatott műemlékre régészeti szempontból fektetni.

* Legelőször az olmüci várban (Raaiondi Ferencz kapitány) olasz származásu fogolytársamtól hallám ezen kifejezést: «*Maria Wachs*, nálunk: *Maria Lichtmess*» — ; melylyel a «gyertya-szentelő b. a. ünnepe» kívánta jellegezni; később értesültem, hogy a *Sarlós* b. a. ünnepét a németek hazánkban «*Maria Sichel*»-nek keresztelték. (Hasonlitsd: *Czinár Monasteriolog.* II. 84. jegyz.)

** l. u. o.

*** Erről l. *Knauz* idézett értekezését a «fogaraszöldi kertzi apátságról.» *Magyar Sion.* 1868-iki kötetében 401. és k. k. ll.

A történetírók mindnyájan abban egyeznek meg, hogy a «blachok és bisszenek őserdejében, az emberi társaság zajától messze eső pusztaságban és magányban keletkezett apátságnak sem alapítóját, sem határozott alapítási évét nem ismerjük». Ebben semmi rendkívüli; sőt azt kell vallanunk, hogy épen ez hazánkban többször fordul elő, mint az ellenkező eset. Valószínűnek tartják, hogy II. András király a XIII-dik század első két tizedében 1205—1216-ig a szigorú szabályu szerzeteseket e helyen letelepítette; azonban a legrégebb hiteles okmány, mely ezen apátságról szól, 1223-ból való, melyben *Gocelinus* mesternek adományát, t. i. hogy ő e zárdának a *kis-disznódi*, Michelsberg, nevű falut átadja, maga András király jóváhagyja.*

Többször résztvett ezen apátság a magyar királyok és erdélyi hercegek jótéteményeiben; így még 1233-ban II-dik Endre királytól évenkénti szabad sót, t. i. ezer *zuant* nyert; 1264-ben *István* erdélyi fejedelem, miután az apátság 1233-ban a mongolok által el lett pusztítva, ugyanazon kiváltságokkal ruházta fel, melylyel a *szebeniek* birtak. Jogviszonyaikat azonban leginkább rendezé és biztosítá *Robert Károly* király 1322-ben; kegylevelében nemcsak 10 helység jövedelme $\frac{2}{3}$ -át az apátnak és a konventnek biztosítván, de még arról is intézkedvén, hogy ezen rendeletei mindenkorra, mindenki által tiszteletben tartassanak, és soha feledésbe ne mehessenek!

Mind ezen királyi kegy azonban nem gátolhatta azt, miszerint e kedvelt telepítvény, mint már egyszer a mongolok által fel lett dúlva, 1421-ben a tatárok, 1430-ban az oláhok, majd 1453-ban ismét a becsapó tatárok által ne pusztítottassék. Mennyit szenvedett ez alatt a templom, mennyit a nagyszerű kolostor, el lehet gondolni; mindazáltal mindezen rombolások, melyeket közben-közben a szerzetesek helyre hozhattak, nem ártottak e műemléknek annyit, mint az, hogy, mint ezt Jakab Elek i. m. 23. lapján előadja: *a kertzi apátság önállóságát elveszté és a nagy-szebeni, sz. Lászlóhoz címzett prépostsághoz csatoltatott.*

Hogy ezt Mátyás király 1474-ben, midőn még Márton, magyarországi cziszterczi apát sem volt képes a fegyelmet visszaállítani, elrendelé, annak okát Kőváry egyedül az *apátok kicsapongásaiban* keresi; Jakab pedig és Schmidt okmányok nyomán állítják, hogy Baerenfuss Raymond argisi cz. püspök és kertzi — valószínűleg nem is szerzetes, hanem *commendatarius-apát* mint a királynak bepanaszolták, a jószágokat is rosszul kezelte és az isteni szolgálattal keveset gondolt,** miért is a kegyurasági jog a hét százsz bírákra ruháztatott, míg végre 1477-ben a fenebb érintett prépostságba beolvasztatott, azon föltétellel, hogy az apátságban három feddhetetlen életű pap az isteni szolgálatot rendesen végezze, stb.

Amint az apátsági birtokra a szebenieknek befolyásuk lett, a viszonyok mindinkább zavarodtakká lőnek, és bár még a gyenge *Ulászló* elődjének határozott rendeleteit szentesítette, mindazonáltal a mire utalva voltak, a pápa rendeleteit csak részben tarták meg, a neki kedvező pontot pedig, t. i. hogy az 1507-ik 13. t. cz. szerint csak a főbb birtokokat kell az apátságoknak és prépostságoknak meghagyni, *a főlösleget pedig el lehet venni*, oly

* Magyar pecséttanunkban nevezetes ezen okmány nagy kiterjedésű viaszpecséte, melyet Praynak: *Syntagma historicum de Sigillis III-ik táblája*, 2. ábrájának alatt szemlélhetünk.

** Az okokat, valamint a feltételeket is lásd Schmidtnél, az id. naptár 81-ik lapján.

kiterjedésben értelményezték, miszerint I. Zápolya Jánosnak a szász egyetem csak úgy akart hűséget esküdni, ha t. i. a kertzi apátsághoz tartozó birtokot nekik azonnal visszaadja.

Hosszu lenne itten a századokig tartó viszályokat elsorolni, melyek a szász egyetem képviselői, valamint a fejedelmek és későbbben a fiscus közt támadtak; már is úgy tetszett, mintha a kir. fiscus az egyházi, de secularizált, javak birtokába ítélet erejénél fogva visszahelyeztetnék; de a közbe jött 1849-iki zavarok, és a császári törvények, melyek minden *productio*s pert megszüntettek, kedveztek a szász egyetemnek, és így a szászok mai napon jogszerű tulajdonosokká levének. (L. ezt egész kiterjedésében Jakab Elek i. értekezésének 23—31-ik lapjáig.)

Mind ezeket érinteni azért volt szükséges, miszerint a hajdan oly hatalmas, királyok által építtetett, a királyi család tagjainak nyughelyül szolgált (l. Knauz i. h. 406. l.) és hiteles levéltár által kitüntetett apátságnak majdnem végképeni elromlása okait alaposan ismerjük.

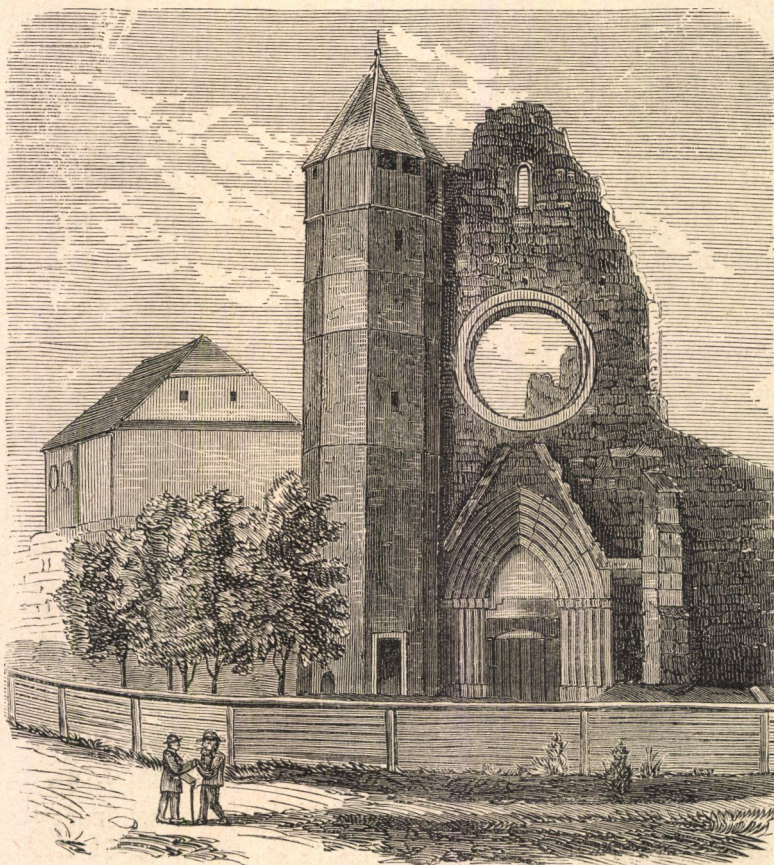
Nehogy tulzónak látszassam, midőn a *kertzi* apátság elhagyott állapotáról teszek jelentést, legyen szabad idéznem *Schmidt* szavait, ki a még romjaikban is hatalmas benyomást gyakorló zárdamaradványokat, a bár kevés, de azért mégis nevezetes apátsági építményeket említi; idéznem *Bonert*, ki «*Transilvania, its products and its people*» című, 1865-ben megjelent munkájában ezt mondja: Más országban ezen műemléket gondosan fentartották volna; *itt az emberek rontják, mit az idő megkimélt!* Ezen apátság köveiből építék maguknak a falusiak házaikat; az oszlopok művészileg faragott fejeit és az ivhevederek szép részleteit, fejekkel és jelvényekkel diszitett zárköveit felhasználták azon patak beárkolására, mely a lelkész kertjén keresztül foly, és lakásának lépcsőzetén hasonlólag diszes oszlopfejek fekszenek!» —

Ilyen lehangoló bevezetés után azonnal azt gyaníthatnók, hogy a *kertzi* apátságban épen semmi nyomát nem találjuk régi gazdagságának és műízlésének! Igaz, hogy egyáltalán, hol a szerzetesek kénytelenítették hajdani telepeiket elhagyni, a hol a templomok a kath. hívek kezeiből kiragadtattak, a hol a kolostorok gazdasági vagy iparüzleti intézetekké át lettek változtatva, bámulatos gyorsasággal tűnt el minden, mi az isteni tiszteletre, mi az Isten házára emlékeztethetett. Vallási gyűlölség vagy a népség természetes durvasága csakhamar rontott le mindent, mi valaha apáik szemei előtt szent, mi valaha művészi volt és midőn már diszeiktől megfosztva ott álltak a puszta falak, tetőzet, ablakok, kapuzatok nélkül, a kőbányáknak vett építmények szabadon rongáltattak addig, míg ős erejükben ellent nem állva, nagy részben a korcs utódok *szerszáma*it, fesszengéseit ki nem gunyolták!

A katolikus hitközség, a reformatio behozatala után, e hajdani mezővárosban, csakhamar csekély számra olvadt össze, és mai napon is mint fiókegyház *Porumbákh*oz tartozik. Az evangélikus hívek kegyurasága nem tartotta érdemesnek a sok veszélylyel látogatott, sok viszály és változó uraság alatt tönkre tett építményt kimélni, romjait fentartani! Láttuk ezt hazánkban is több, valóban régi, és a fentartásra méltó egyháznál. A *kertzi* templom hajója *hypäthrum* gyanánt szolgál, ma csak puszta falaiban áll fel, a vallási gyakorlatok a szentélybe szorultak.

Ezeket még akkor hallottam, midőn *Kertzre* utaztunk; és mégis meg kell vallanom, hogy e lehangoló hírek után is a tekintélyes rom által valóban meg lettem lepelve.

A deszkakerítésen, mely az egész egyházat körülveszi, áthaladván, a nyugati homlokzat előtt álltunk (l. 1. ábra). A lépcsőzetesen befelé szűkülő kapuzat oszlopsorozattal van ékesítve, mely fölött a nyomott csúcsívek emelkednek és még azonkívül a baloldalon álló támtól kezdő háromszögű, levélgumoktól diszitett párkánnyal van tetézve. A hol ezen párkánnyal végződik, egy aránylag igen is nagy, kerek ablak tűnik fel, melyen a valószínűleg 12-ös küllőinek egyes töredékei még fenmaradtak. A magas orom alatt meg egy kerekívet hosszukás ablak van alkalmazva, a hajdani padlásnak leget és világosságot adandó. Az ormozat élein felötlők az egyenlő távolságban alkalmazott vállkövek, melyeket más hasonló építményeknél eddig nem észleltem. A homlokzat jobb oldala elé építették későbbi években a tornyot, mely az aránylagosan vele szemközt álló támnak helyét elfoglalván, hatszögűnek

1. ábra.

tűnik fel, úgy, hogy a legnagyobb oldal a homlokzat falával összeesik. A torony alsó osztálya legmagasabb, és a kapuzat orma tetejével majd egymértékű; a 2-dik az alsónál jóval alacsonyabb, a két következő ennek felét teszi ki, míg a legfelsőbb osztály deszkákból van alkotva és fa-sisakkal ellátva. A toronyba a nyugati oldalon van a bejárás, a lépcső világosságát lőrésidomu, egyenes záradéku, vagy csúcsíves ablakocskáktól nyeri. A torony, mint ma fenáll, kőszerkezetével alacsonyabb a homlokzatnál.

Úgy látszik hogy még 1822-ben, midőn *Neuhauser* Fr. e romot természet után rajzoló * még a templom hajóinak déli fala csúcsíves, mérműekkel diszitett ablakaival és

* E folio lapra készített könyomatot, melynek aláírása ez: *1-te Ansicht der kerzer Abtei-Ruinen; Bielz* Albert kir. tanácsos urtól nyertem ajándékul. Ez volt az 1821-ben feltalált lithographia után az első kísérlet, melyet Erdélyben *Bielz* atyja, *Bielz Mihály* intézetében ha jól emlékszem, erdélyi kővön előállítottak.

két osztályu támjaival egészen épen fenállott, noha már akkor is a tetőzet minden nyom nélkül eltűnt volt, az ormozatnak pedig a homlokzaton még fődő kövei is helyükön fekvének.

Belépvén a hajóba azt látjuk, hogy a tervezet valószínűleg még a románkorba esett, minthogy a két oldalt észlelhető pillérmaradványok (mindegyik oldalon még három-három állott) a középhajót épen kétszer oly szélesnek tüntetik fel, mint a milyenek a mellék-hajók. Az északi fal, ablakaival és támjaival még most is látható; azonban a kereszthajótól kezdve a templom el van falazva, és ma a községtől használtatik. A már most előudvarúl használt templomból egy egyenes fejű, leszelt élű ajtón, mely fölött lóheriv terjed el, jutunk a régi szentélybe. Ezen ajtó mellett, mint egyik érdekes régiséget találtan azon vezeklési

2. ábra.

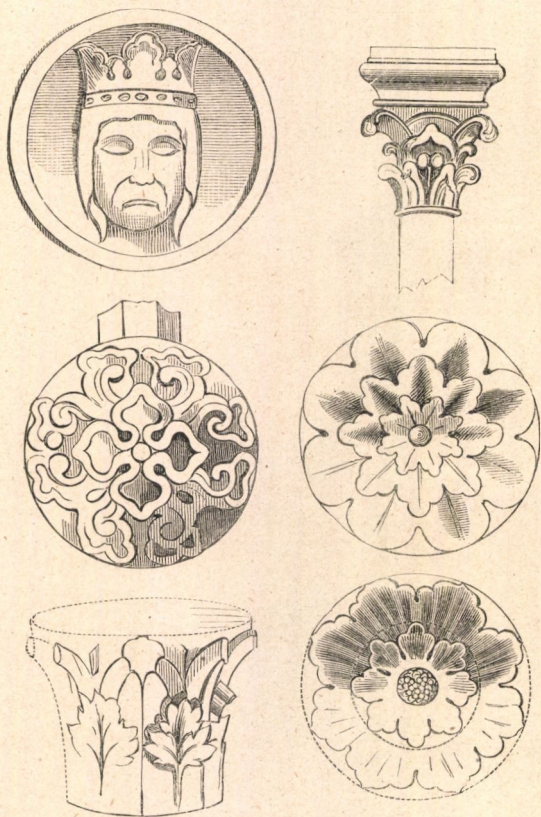
sulyt (Strafstein, Bag-Buss-Stein), melyet az Archaeol. Értesítő VI. kötet 123. lapján rajzzal kiadtam. A kereszthajó északi része igen szép fejezetű oszlopokkal bir a szögletekben, és két-két kápolnát képez, melynek egyikében még a *piscina* maradványai látszanak. A kereszthajón túl mind a két oldalon még sekrestye-féle hajlékok állanak.

Hamarjában tett hozzávetőleges méréseim* szerint a szentély hossza a diadalivig 6°,

* Egészen más czélből keresvén fel Szebent, ezen műemlék tüzetes fölvételére nem is készülhettem, a mellékelt metszvények is inkább tájképiek, mint mérnökiek; de azért talán elégségesek arra, hogy az országos régészeti bizottság figyelmét fölébresztsek.

szélessége $4\frac{1}{2}^\circ$; a kereszthajó hossza 4° ; a középhajó szélessége 4° , a pilléreké $\frac{1}{2}^\circ$ *, a mellék hajóké $1\frac{3}{4}^\circ$: a hossz hajó hossza pedig 24° .

A szentélyben, melybe már a reformatio óta az isteni-szolgalat szorult és melynek külsejét a 2-dik ábrán láthatjuk, a keleti oldalon kettős nyomott csucsíves ablakok tűnnek fel, melyeknek tagozatai hajdanta a talapkövekig leérhettek; de mai napon be vannak rakva. Fölöttük és a sokszögnek többi csucsos ablakai fölött is nagy kerek rózsák tűnnek fel, míg a tetőzet alatt vállkövek futnak köröskörül. Ezen ablakok hasonlóak a brassai Bertalan-féle nagy templom ablakaihoz**, hol ugyanazt az elrendezést észrevehetjük. A kettős ablak magasb az oldalokon állóknál. A bordák itt igen egyszerűek és minden horonyozás vagy bottagok nélkül oldalukon csak egy-egy szíjtagot tüntetnek fel, melyeken túl a puszta hasáb kiemelkedik. Az oszlopnyalábok fejezetei leveleket és levélgumokat mutatnak

3. ábra.

(l. 3. ábra); talapzatuk azonban rézsutos tagozat által összekapcsolt táblázaton felül vánkossos és bottagos, minden szöglettakaró levéldisz nélkül, csak kettőn oldalt ily levelek láthatók. Legdiszesb részletei a szentélynek a zárkövek, melyek közt az, mely épen az oltár fölé esik, kerek keretben koronás női főt tartalmaz vállig érő takaró kendővel, és a szobrászatnak oly remek kifejezésével, milyennel eddig ilyen helyen sehol sem találkoztam, és melyről a mellékelt (3. ábra) fametszvény kellő fogalmat épen nem ébreszthet. Azt hiszem, hogy az ihletett művész a «*Regina coelit*»-t akarta itt megörökíteni, mint-hogy az oltár, mint a legszentebb hely fölött, másutt mindenütt, Krisztus fejét, az «Isten bárányát» stb. találjuk; s így azon eszme, mintha e fej Róbert Károly arczképe lenne, mint a helyszínén hallám, magától elesik. A másik bolt-süveg záradékan igen szép rózsza van alkalmazva, mint a milyenek (l. az idézett fametszvényt) a hajdani kolostor udvarán szerteszét hevernek.

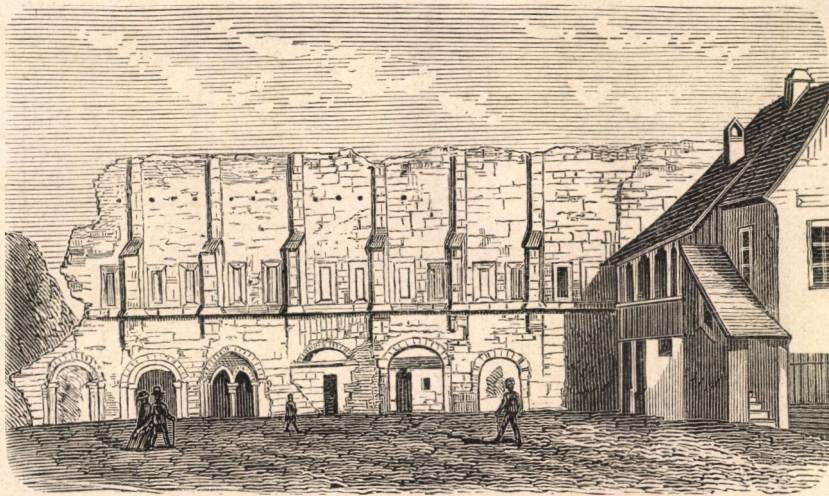
A diadaliven túl eső, mai napon templomul szolgáló részben sok az ujtás, de a kapuzat régibb és mi a többi építményből leszedetett, vagy beomlott, azt többé kiegészítésül fel nem használták, bár e részletekből, főleg az egyszerűségükkel meglepő oszlopfejek, palma- vagy egyéb növényü leveleikkel, a kor jellegzését és a rom kiegészítését igen elősegíthetnék!

* A pillérek alul sárgás és vöröses faragott kőből rakvák; a csarnok-ivezetek téglából készültek, ezek fölött durva vörös festés nyomai vannak fehér alapon. Az ivezetek kezdetein, formált téglák kezdék meg a bolt-hajtást, mely azonban legnagyobb részt beomlott.

** *Kloppfleisch*: Drei Denkmäler mittelalterlicher Malerei Jena 1860. 37. lapon állítja, hogy az ugynevezett szerencse kerek, Katalin kerek, kerekablakok a román korszaknak végéből valók. Így a csucsíves ablakok fölött, mint e helyen említettük Csehországban is előfordulnak a *bechini*, sz. Mátyás-féle templom hajójában, l. Mitth. der k. k. Central-Commission für Baudenkmale, in Wien; XVI. kötet CIX. l.

A mi e romot előttem nagyon nevezetessé tette, és annak hajdani gazdag és előkelő voltáról tanuskodik, az a *keresztfolyosó keleti szárnyának emelete*, mely a templom négyzeténél az egyházzal össze levén kötve, mintegy 22 ölnyire terjed és mint a 4-ik ábrán látható, pompás kinézésű lehetett. Ezen építménynek egyenközü tractusának alapjai ugyan a templomtól délre eső térségen a földből kiállnak, míg a templom déli hosszfalával egyenközüen esett szárnyvonalra a mai paplak van építve, melynek egy részét szintén a 4-dik ábra a baloldalon mutatja.

Hogy maga a zárda, mely annyiszor elrontatott, egyes részleteiben többféle időszakok jellegével bir, igen természetes; az egyházzal egyenlő magasságú kolostor falai alul, mint másutt is rendesen így volt, noha a havasok közelsége igen zordonokká tehette, az udvar felé nyílt csarnokká voltak áttörve; ezen nyílások, melyekből jelenleg még hat egészen látható, míg kettő egy házikó által el van rejtve, nagyobb része körivezettől volt fődve és nyéré egyszersmind erejét az emeletnek elbirására; de látszik az egyiknek nyomott csucsivra való átváltoztatása is, mely alatt egy csinos fejezetű oszlop kettős csucsives nyílást képez, mint ezt részletben az 5-dik ábrán a rajzoló föltüntette, úgy, hogy itt a folyosó

4. ábra.

belső boltozata részletei is felötlenek. A mint e rajzból észrevehető, sok itten a kőfaragászati részlet a tagozatokban és a faragott kövekben, melyek a szögleteket és boltíveket alkotják, míg a kornak szokása szerint a falak maguk réteges, de szabálytalan alakú kőduczokból összerakvák. A kő a vidék bányáiban töretett, bár nem hiányzik azon finom szemcséjű sárgás kő sem, mely *Vajda-Hunyad* szobrászati munkáit oly becsesekké, oly lágyakká és mégis oly szabatosokká teszi.

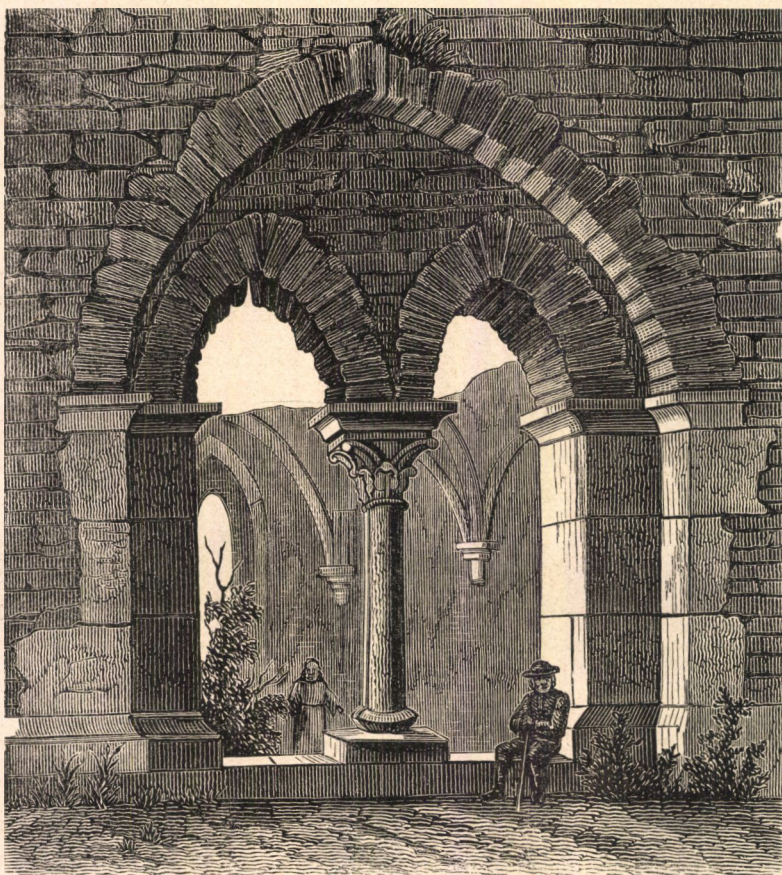
A támfalaknak, melyek két osztálylyal a hajdani tetőig felnyultak, alsó, inkább kirugó részei hiányzanak, sőt a bolthajtásoknak nem is felelnek meg elég pontosan; az emeleten kajszák mögé vonul maga a fal és támai, és minden egyes tám közé két-két egyenes fejkövé keskeny ablak jutott, melyek mindegyike talán egy szűk czellának felelt meg, melyek fölött belül ismét nagy boltozatok emelkednek.

Ezen építményrészt szabatosan fölmérni annál tanácsosabb lenne, mert tudtommal alig maradt fel hazánkban hasonló régi kolostorszárny, miért is előadásinkban is, csak a külföldi efféle maradványait kell idéznünk. Nálunk alig mutatják az alapfalak a kolostor irányát és kiterjedését, maga a fölépítmény anyagnyerés miatt, rendesen elhordatott.

Az ős szigorú szabályoknak megfelelt az is, hogy a kolostor területén a *patak is keresztül folyt*, miszerint így a szent falak kerületében a *malom*, a *mosóház*, melyre a fehér öltözék miatt a *czisztercieknél*, valamint a *prémontreieknél* is nagyobb szükség volt, a *kalló* stb. alkalmaztathassék.

Ha több érkezésem lett volna, szerettem volna a régi kolostori *malmot* és a *kerítésnek fenmaradt alapjait* is felkutatni, miszerint az egész ősi telepítvénynek legalább vázlatát birhatnók; de ezt végezzék azon szakemberek, kikre e valamint háladatos, úgy kellemes munka várakozik.

Záradékkul még emlitenem kell néhány régi *sirtáblát*, melyek a kolostor-udvarban létezett temető tiszteletgerjesztő maradványai. Van egy hosszukás négyszögű tábla évszám

5. ábra.

és felírás nélkül; az alatta nyugottnak valamint élete csendes, elvonult és ismeretlen vala, úgy eltűnt örökre emléke is. Egyszerű kereten belül, táblából és sekély horonyból álló talapzatba egy rud van eresztve, melynek végén egy görög, egyenlő águ, keresztet látunk. Hasonlít e kereszt sok ősrégi sirkövön láthatóhoz. A kő hossza 1.70 centim., szélessége 0.65 centim. Egy hasonló hosszúságú de 0.64 szélességű kőlapon egyszerű apátbot van kifaragva, melynek tekervénye végén szőlőlevélforma tűnik fel. Egy harmadik sirtábla, mely 1.60 hosszú, 0.68 centim. széles, alul egészen sima, felső részében egy 0.32 c. széles, 0.43 c. magas, végein kajmós kereszt emelkedik. Ez ma hidul szolgál az elevenen csörgedező patakon át, és körüle sok ablaktagozat, kerekablak, oszlopfej- és talapzat-töredékekkel, valamint egy 0.40 c. magas 0.90 c. átmérőjű szenteltvíz tartóval együtt, melynek mélyedése

0·56 átmérővel bir, és karimáján egyenszáru keresztekkel és igen kezdetleges arc-részlettekkel, talán a négy paradicsomi folyó személyesítése, mint ez Caumont Abecéderjében és Pannonhalmán is ily «*lavabo*»-n látni lehet, — az udvarban szerteszét hevernek és sokkal illőben, mint egy kis muzeumban, a régi templom falai közt lennének felállítva, hogy ott mint a jelen kegyelet tanui elődeink barbárságát részben mentegetni segítsenek.

El nem mulaszthatom, hogy a község nt. lelkészének, *Mökesch Sámuel* urnak, a község előljáróinak, valamint kísérőimnek a honi régészet nevében e helyen köszönetet ne mondjak azon szivességért, melylyel tanulmányimban történelmi emlékekkel, sokféle érdekes adattal és vizsgálatokban tett segítséggel támogatni iparkodtak.